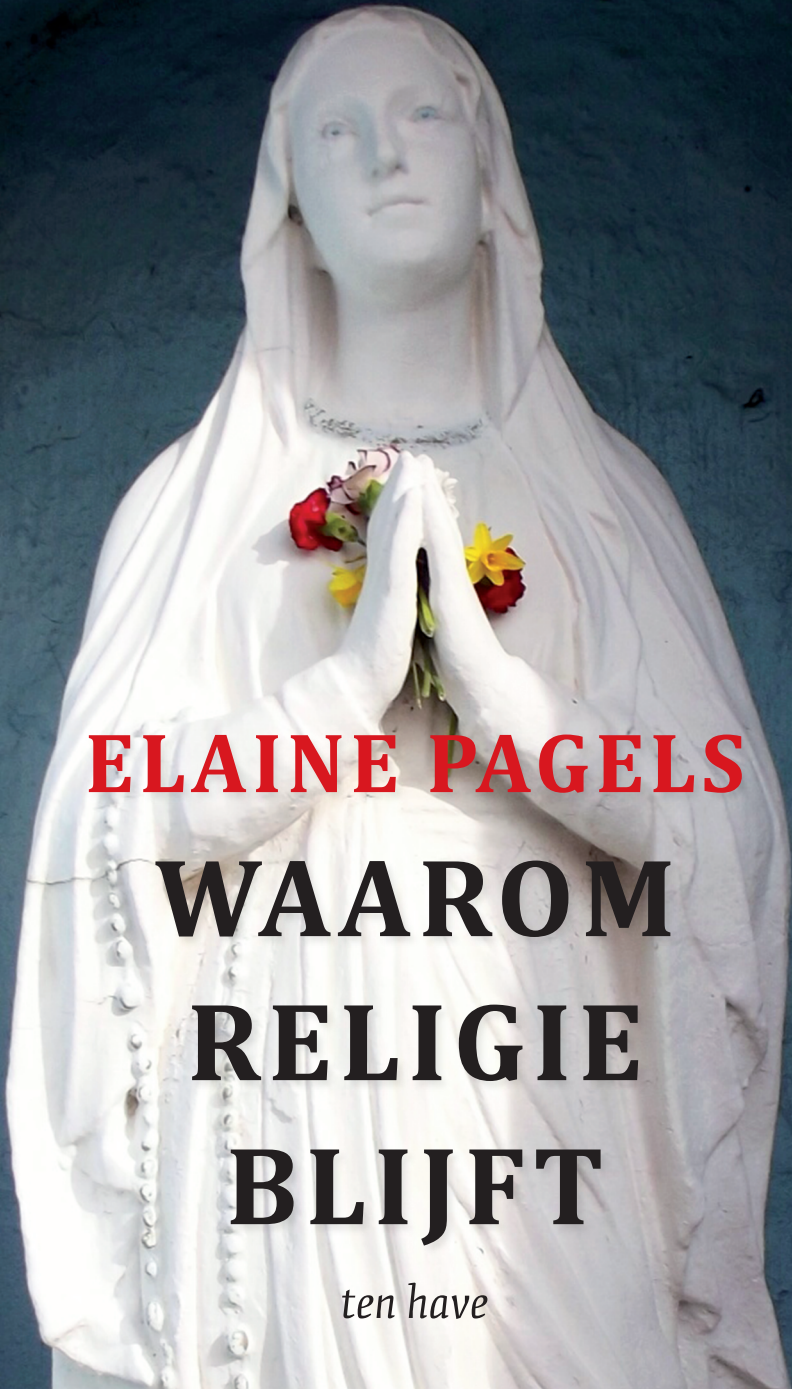

'Pagels' benadering van God zal de ene lezer beledigen en de andere aantrekken. Het verhaal van haar verdriet zal echter iedereen raken.' – *Kirkus Reviews*

ELAINE PAGELS

WAAROM

RELIGIE

BLIJFT

ten have

Elaine Pagels

WAAROM
RELIGIE
BLIJFT

 ten have

INHOUD

Inleiding	7
1 Waaron religie?	11
2 Liefde en werk	49
3 Een mensleven	77
4 Doorgaan	113
5 Onvoorstelbaar	129
6 Leven na de dood	163
7 Worstelen met de duivel	193
8 Luisteren naar Donder	215
Verantwoording	245
Noten	249
Andere boeken van Elaine Pagels	255

INLEIDING

‘En wat doet u?’ vroeg een man me op een drukke receptie van de New York Academy of Sciences, waarvan mijn echtgenoot, Heinz Pagels, een theoretisch natuurkundige, directeur was. ‘Schrijven – over de geschiedenis van de religie,’ zei ik. Geschrokken deinsde hij achteruit, alsof hij bang was dat ik mijn hand op zijn schouder zou leggen en zou zeggen: ‘Broeder, bent u al gered?’ Iemand die meeluisterde vroeg: ‘Waarom religie? Waarom dat? Bent u religieus?’ Ja, ongeneeslijk – hoewel ik opgroeide onder mensen voor wie religie net zo gedateerd was als een kinderfiets die is weggestopt in een oud schuurtje.

‘Wat gelooft u precies?’ Sommige mensen vragen het alsof ze op zoek zijn naar iemand die hen kan vertellen wat *zij* moeten geloven – of *niet*. Het is een vraag die ik niet kan beantwoorden aangezien ik geen theoloog ben die zich uitspreekt over God. Ik ben een historicus die over mensen schrijft en de culturen die we creëren. Er wordt ook wel gevraagd wat me drijft: ‘Is het voor u een intellectuele uitdaging of gelooft u zelf – en zo ja, hoe dan?’

Zoekend naar een antwoord op deze vragen begon ik bij een vraag die ik zelf heb: *Waarom is er nog altijd religie in de eenentwintigste eeuw?* In de zeven jaar dat ik dit boek schreef heb ik mogen spreken met antropologen, politicologen, socio-

logen, neurologen en psychiaters, maar ook met kunstenaars, dichters en talloze andere mensen. Maar terwijl ik veel van die gesprekken in dit boek verwerkte, werd het steeds persoonlijker, waarmee me duidelijk werd dat het onderzoek naar de geschiedenis van de religie sterk verbonden is met ervaringen uit mijn eigen leven.

Meer dan vijftientig jaar geleden, toen kort na de dood van ons jonge kind ook mijn echtgenoot plotseling overleed, had ik niet gedacht dat ik daar ooit over zou schrijven. Dit verlies sloeg een enorm gat in mijn leven, een krater zo groot als de Grand Canyon, waar ik me niet in wilde begeven. Ik durfde er niet in te kijken. Het was een donker zwart gat.

Maar uiteindelijk moest ik het wel onder ogen zien, omdat ik niet echt verder kon leven als ik me bleef afsluiten voor wat er was gebeurd. Ik besepte dat je niet aan zo'n ingrijpend verlies kunt ontsnappen. Omdat al onze ervaringen vormgeven aan ons begrip van het leven, heb ik dit persoonlijke verhaal verweven met het werk waarvan ik houd, in de hoop dat die verbinding kan helpen om het verleden te doorgronden en het heden te verhelderen.

Velen van ons hebben de religie achter zich gelaten. Ze zien zichzelf liever als 'spiritueel, maar niet religieus'. Ik heb beide gedaan – ik was gelovig maar raakte het geloof ook weer kwijt. Ik sloot me aan bij allerlei groepen en ging er ook weer weg. Maar tot mijn eigen verrassing kwam ik ook terug, omdat ik wilde begrijpen hoe religie tot stand is gekomen, aangezien de verhalen, poëzie, muziek en kunst die de religieuze tradities hun vorm hebben gegeven uit bepaalde gemeenschappen en instituten zijn ontstaan en hun eigen taal spreken.

Wat ik belangrijker vind dan de vraag of we deel uitmaken van een religieuze groep is de vraag hoe we als mensen onze verbeeldingskracht gebruiken – in dromen, kunst, poëzie, mu-

ziek – aangezien dat wat ieder van ons nodig heeft en waarmee we ons kunnen verbinden, voor eenieder anders is en gedurende ons leven steeds verandert. Wat me het meest fascineert zijn de ervaringen die ons leven vormgeven, beschadigen of transformeren – ervaringen die we zelf organiseren of gewoon ondergaan – ervaringen die ons dwingen tot nieuwe relaties met onszelf of anderen. Daarom, en voor jou, schreef ik dit boek.

Waarom religie?

*William en Louise Hiesey met Ralph en Elaine,
Palo Alto, Californië*

Op een heldere middag in april toen ik vijftien jaar oud was en in Palo Alto woonde, nodigden vrienden van de middelbare school me uit om mee te gaan naar San Francisco. Ze wilden gaan luisteren naar Billy Graham, die zou spreken op een van zijn massabijeenkomsten van Crusade for Christ. Wat moest ik daarvan verwachten? Waarom wilden mijn vrienden deze man zo graag zien? Omdat op een slaperige zondagmorgen in San Francisco alles wat er gebeurde interessanter was dan de gesnoeide oprijlanen van Palo Alto. Een van de vaders reed ons en we vertrokken vroeg. We hadden gehoord dat er

een enorme mensenmassa naar het stadion zou komen, dat Cow Palace werd genoemd, een overdekt stadion bij Candlestick Park waar ik ooit had gezien hoe Willie Mays de bal over de omheining sloeg bij een spectaculaire homerun. We waren blij dat we er drie uur te vroeg waren, omdat de tribunes ook nu, net als toen, lawaaierig waren en volgepakt met mensen. De *San Francisco Chronicle* schreef dat er in het stadion achttienduizend mensen waren, terwijl er nog vijfduizend op de parkeerplaats stonden. Op de wegen stonden kilometerslange files uit alle richtingen.

Toen de dienst eindelijk begon, was ik verrast toen ik Billy Grahams enorme koor ‘gewassen in het bloed van het Lam’ hoorde zingen voor een enthousiaste menigte. Toen kwam het moment dat de knappe vurige prediker begon te spreken. Hij begon rustig en beweerde dat alles wat hij zou zeggen dwaas en irrationeel zou klinken in de oren van intellectuelen en professoren – de autoriteiten van de wereld waarin ik leefde – en dat was ook zo. Hij begon met een citaat van de profeet Jesaja: ‘O, zondige natie!’ Vervolgens werd hij steeds feller en ging tekeer tegen Amerika, het land dat twintig jaar eerder atoombommen had geworpen op Hiroshima en Nagasaki waardoor meer dan honderdduizend mensen waren gedood, het land dat haar briljantste kinderen nucleaire wapens liet uitvinden die steeds verschrikkelijker werden. Stomverbaasd luisterde ik toe, omdat ik was grootgebracht met respect voor de wetenschap als bron van alle wijsheid en met het idee dat Amerika gold als de maatstaf van alles wat goed was. Ik had nog nooit iemand gehoord die daar kritiek op had. Toen Graham met stemverheffing christenen hekelde die slavernij rechtvaardigden met de Bijbel en racisme verdedigden terwijl ze niets deden aan de armoede en hun eigen spirituele armoede, raakte ik werkelijk geboeid. Nadat hij zo vol vuur had uit-

geweid over Amerika's morele bankroet pauzeerde hij even en keerde zich met gevoel voor drama om. Zijn stem werd zachter. Hij sprak over de liefde van God, die vol beloften was, waaronder ook die van eeuwige liefde: het enige dat we daarvoor hoefden te doen was naar voren komen en 'Jezus aanvaarden in ons hart'.

Het gepassioneerde pleidooi van deze prediker, dat bijna militant was, had zijn hoogtepunt bereikt. De mensen werden uitgenodigd om een keuze te maken voor het geloof en dat publiekelijk uit te spreken, terwijl honderden stemmen God loofden en een solist met gedempte stem plechtig 'Just as I am' zong. Wat Billy Graham bood was niets minder dan een geheel nieuw leven. Als 'opnieuw geborene' zou ik uit mijn ouderlijk gezin kunnen breken en deel worden van de familie van een hemelse vader, die, anders dan de aardse, alles over mij wist, zelfs mijn geheime gedachten – en niettemin onvoorwaardelijk van me zou houden.

Dit moment, zo beloofde Graham, zou alles veranderen. Het zou de grenzen van de wereld waarin ik leefde wegvagen en me voeren naar een nieuwe en onbegrensde wereld. Ik was net vijftien en vond de uitnodiging onweerstaanbaar. Bewogen door zijn hartstochtelijke overtuiging en overweldigd door tranen liep ik, begeleid door triomfantelijke muziek, met duizenden anderen de spreker tegemoet, terwijl het koor en de menigte ons goedkeurend toejuichte en God loofde voor de zielen die op die dag waren gered. Alle bezoekers die 'opnieuw geboren' waren, deelden in het levende drama van verlossing. Die dag opende er zich een enorme ruimte in mijn verbeeldingskracht, die ik eerder alleen had kunnen bereiken door de verhalen en muziek van anderen. Deze dag veranderde mijn leven, zoals de prediker had beloofd – al ging het niet helemaal zoals hij het bedoeld had, of althans niet voor lang.

Mijn ouders reageerden geschokt. Mijn vader was boos. Hij had een hekel aan religie. Het was de oorzaak geweest van een pijnlijk conflict in het strenge presbyteriaanse gezin waarin hij was opgegroeid. Toen hij op de universiteit de evolutieleer had leren kennen, had hij zich bekeerd tot het darwinisme en was onderzoeksbioloog geworden. Hij meende dat de dwaze oude verhalen uit de Bijbel vooral mensen aanspraken die niets wisten over wetenschap – niet ontwikkelde mensen zoals wij. Mijn moeder maakte het niet uit wat ik dacht, maar ze was boos op me omdat ik mijn vader van streek had gemaakt. Hun reactie schokte me, maar stiekem vond ik die ook wel goed, want ze bevestigde dat ik mijn vleugels had uitgeslagen en een andere wereld had gevonden.

Het enige christendom dat ik voor die tijd had gekend was van het onschuldige type dat te vinden was in de methodistische kerk met de witte dakpannen, waar moeder mijn broer en mij soms naar de zondagsschool bracht. Daar kleurden we plaatjes van bijbelverhalen, terwijl ik de portretten aan de muur bekeek – Warner Sallmans afbeeldingen van Jezus, met zacht vrouwelijk haar en blauwe ogen die je onschuldig en ernstig aankijken, waaronder een portret waarop hij, met zijn handen gevouwen op een rots, smekend bidt tot zijn ‘vader in de hemel’. We zongen over Jezus, die ‘zoals ik weet, van mij houdt’, en die ‘alle kinderen op de wereld liefheeft, rood en geel, zwart en blank, omdat ze kostbaar zijn in zijn ogen’. Niettemin waren alle kinderen die we op de zondagsschool om ons heen zagen blank, behalve één Chinees meisje.

Wat ik fascinerender, maar ook vreemd en beangstigend vond, was Saint Aloysius, de nabijgelegen katholieke kerk, waar zware houten deuren toegang verschaften tot een donkere ruimte die naar een kapel voerde, die alleen verlicht werd door kaarsen. Ze brandden voor een standbeeld van de Heili-

ge Maagd met neergeslagen ogen, haar handen ingetogen gevouwen. In de kerk waren twaalf kruiswegstaties, die uitliepen naar het hoofdaltaar, waar gouden kandelaars op witlinnen geborduurde tafelkleden stonden. Hoog daarboven hing een kruisbeeld met een houten lichaam, dat bedekt leek met bloed. Er was een doornenkroon in het hoofd van een gemartelde man gedrukt die in niets leek op de Jezus van de methodisten. Ik ging die kerk nooit alleen binnen, maar alleen met Jeanne, mijn beste vriendin, nadat we met elkaar hadden besproken welke zonden ze zou opbiechten, voordat ze in een zwart hokje verdween waar ze tegen iemand fluisterde die verborgen was achter een scherm. Ik wachtte dan tot ze weer naar buiten kwam en me vertelde hoeveel onzevens en weesgegroetjes ze moest opzeggen voordat God haar zou vergeven. Ik was altijd opgelucht als we weer in het zonlicht stonden.

Het evangelisch christendom opende mogelijkheden die ik me niet had kunnen voorstellen in het leven dat ik eerder had geleid. Een vriendin van de middelbare school zei dat het leven in Palo Alto leek op een enorme suikerpin, waarvan de harde kanten – racisme, armoede, misdaad – bedekt werden door een zachte, suikerzoete wolk; een plek waar mensen zich schuilhouden voor alles wat ze willen mijden. Ik beloofde mezelf plechtig dat ik nooit meer zou gaan wonen in zo'n comfortabel huis in ranchstijl met betonnen paadjes eromheen en voorspelbaar weer – buiten rond de 21 graden, met keuze uit zon of regen. Waar waren de ijskoude stormen, de sneeuw, de verrassingen? Ik zou zelfs blij zijn geweest met de *oobleck*, de kinderboekenfantasie van dr. Seuss die schreef over een koning die het weer zo saai vond dat hij hoopte dat er 'iets compleet nieuws uit de hemel zou vallen'. Het leven in Palo Alto leek aan de oppervlakte heel aangenaam: 'fijn' was het woord – een woord dat ik verafschuwde.

Waarom bestaat religie nog in de 21e eeuw? Waarom geloven er nog zoveel mensen? En hoe vormen die religieuze tradities de manier waarop mensen hun leven leiden? Voor Elaine Pagels kregen deze vragen een nieuwe betekenis door een dubbel verlies in haar eigen leven: de dood van haar jonge zoon en, een jaar later, haar man. Tegen deze persoonlijke achtergrond schrijft zij over de grote religies en hun ideeën. Pagels laat zien hoe religieuze kaders onze emoties richting geven – of we nu geloven of niet.

'Ik begon bij een vraag die ik zelf heb: *Waarom is er nog altijd religie in de 21e eeuw?* In de zeven jaar dat ik dit boek schreef heb ik mogen spreken met antropologen, politicologen, sociologen, neurologen en psychiaters, maar ook met kunstenaars, dichters en talloze andere mensen. Maar terwijl ik veel van die gesprekken in dit boek verwerkte, werd het steeds persoonlijker, waarmee me duidelijk werd dat het onderzoek naar de geschiedenis van de religie sterk verbonden is met ervaringen uit mijn eigen leven.'

Elaine Pagels is een autoriteit op het gebied van het vroege christendom. Ze is hoogleraar aan Princeton University en schreef diverse boeken, waaronder *De gnostische evangeliën* (2005) en *Het vreemdste bijbelboek* (2012).

www.uitgeverijtenhave.nl

